

Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών

Πρόγραμμα Ιερατικών Σπουδών

Γ' Εξάμηνο

Μάθημα: Χριστιανική Αγωγή

Διδάσκων: π. Γεώργιος Διαμαντόπουλος

1^η ΕΝΟΤΗΤΑ: Εισαγωγή

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Μ. Ράπτη, *Χριστιανική αγωγή και διδασκαλία*

[Χριστιανοπαιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες, β' Περίοδος, 53], εκδ.

Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 15 – 18

1. Εννοιολογική προσέγγιση των όρων: Αγωγή, μόρφωση, παιδεία, παιδαγωγία

Είναι συνώνυμοι όροι: κοινή αφετηρία (αγωγή), κοινό περιεχόμενο (εκπαίδευση ατόμου με σκοπό βελτίωσή του)

Αγωγή

Ετυμολογία αγωγής: ρήμα άγω = οδηγώ, κατευθύνω (κυριολεκτικά)· μεταφορικά: όλες οι ενέργειες με σκοπό βοήθεια και καθοδήγηση νέου, πολύπλευρα (σωματικά, ψυχικά, πνευματικά), ώστε να φτάσει στο δυνατό βαθμό ολοκλήρωσης και αυτοπραγμάτωσης

Petersens (*Führungslehre des Unterrichts*, Langesalen 1937)

Ασχολήθηκε με την «Περιγραφική Παιδαγωγική», «παιδαγωγική έρευνα γεγονότων», επινόησε σύστημα „Jena-Plan“, θα δούμε σχετικά σε επόμενο κεφάλαιο την αναφορά στο «νέο σχολείο».

Λειτουργία ανθρωποποίησης, ανθρωποδημιουργίας, αφύπνιση εσωτερικών δυνάμεων

Μορφή παρέμβασης με την οποία ο άνθρωπος επιτυγχάνει τελειοποίηση

Δύναμη που κάνει τον άνθρωπο «άνθρωπο», ώστε οι πράξεις του να λαμβάνουν πνευματικό χαρακτήρα και να αναζητούν την «πρώτη αιτία του όντος», τον Θεό.

Σήμερα: Έννοια αγωγής: Ξεπερνά στενή σχέση ενηλίκου-ανηλίκου, παιδαγωγού-παιδαγωγούμενου.

Πραγμάτωση με: Συστηματική εκπαίδευση, μεθοδευμένες δραστηριότητες + αλληλεπίδραση στο στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον

Απευθύνεται σε όλες τις φάσεις της ζωής του ανθρώπου (από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία)

Μόρφωση

Κάθε προσπάθεια βελτίωσης, διάπλασης, ανάπτυξης και ολοκλήρωσης του ανθρώπου

Σχετίζεται με παιδεία και πνευματική καλλιέργεια

Moore: Μόρφωση = βελτίωση που επήλθε από την αγωγή, οι αξιολογικές γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που έχει αποκτήσει το άτομο

Προϋπόθεση επίτευξης μόρφωσης: Πνευματικότητα ανθρώπου + δυνατότητα να βρίσκεται σε σχέση με τον εαυτό του, περιβάλλον, φύση, κοινωνία, θείο.

Διαδικασία μόρφωσης αποσκοπεί στη διαμόρφωση ορθών αναλογιών του ανθρώπου προς βασικά αντικείμενα κόσμου με τα οποία έρχεται σε επικοινωνία

1. «Ορθές αναλογίες»

Ο όρος παραπέμπει σε μια ισορροπημένη, αρμονική σχέση. Η μόρφωση δεν είναι απλώς συσσώρευση γνώσεων, αλλά μια καλλιέργεια που διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος στέκεται απέναντι στα αντικείμενα του κόσμου. Οι «ορθές αναλογίες» σημαίνουν ότι το άτομο μαθαίνει να βλέπει κάθε τι στον κόσμο με το δέον μέτρο – ούτε να το υπερτιμά ούτε να το υποτιμά.

2. «Βασικά αντικείμενα του κόσμου»

Μπορούμε να τα κατανοήσουμε με πολλούς τρόπους:

- ο **Πολιτισμικά αντικείμενα:** τέχνη, επιστήμη, φιλοσοφία, θρησκεία.
- ο **Φυσικά αντικείμενα:** η φύση, ο υλικός κόσμος, η τεχνολογία.
- ο **Κοινωνικά αντικείμενα:** οι άλλοι άνθρωποι, οι θεσμοί, οι αξίες.
Η μόρφωση καλείται να κατευθύνει τη σχέση μας προς αυτά, ώστε να τα προσεγγίζουμε με κατανόηση, σεβασμό και δημιουργικότητα.

3. «Επικοινωνία»

Ο άνθρωπος δεν είναι απομονωμένος, αλλά βρίσκεται σε μια συνεχή σχέση/διάλογο με τον κόσμο. Μέσα από τη μόρφωση, η επικοινωνία αυτή αποκτά ποιότητα: γίνεται κριτική, συνειδητή, ουσιαστική.

4. Συνολική σημασία

Η ιδέα είναι ότι η μόρφωση λειτουργεί ως διαδικασία εξανθρωπισμού: μας μαθαίνει να τοποθετούμε τον εαυτό μας σε σωστή σχέση με το φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Έτσι αποφεύγονται ακρότητες (π.χ. αλαζονεία απέναντι στη φύση ή δουλοπρέπεια απέναντι στην εξουσία) και καλλιεργείται μια στάση αρμονίας, ισορροπίας και υπευθυνότητας.

Θα λέγαμε ότι η σκέψη αυτή έχει φιλοσοφικές ρίζες στην πλατωνική και αριστοτελική έννοια του **μέτρου** και της **αρμονίας**, αλλά και παιδαγωγικές προεκτάσεις στη νεότερη θεωρία της **ολιστικής καλλιέργειας** (γενική παιδεία, όχι απλώς τεχνική κατάρτιση).

Kerchensteiner (*Theorie der Bildung*, Zürich 1930)

Τελολογική μόρφωση: εξυπηρετεί ανάγκες της ζωής

Αξιολογική μόρφωση: αναφέρεται στη συσχέτιση της συνείδησης του τροφίμου με τον κόσμο των ιδεών

1. Η βασική ιδέα της «αξιολογικής μόρφωσης»

Όταν ο Kerschensteiner μιλά για «**αξιολογική**» **μόρφωση**, εννοεί ότι η μόρφωση δεν περιορίζεται στη γνώση γεγονότων, δεξιοτήτων ή απλής πληροφοριακής κατανόησης, αλλά σχετίζεται με το **πεδίο των αξιών**. Η μόρφωση είναι μια διαδικασία που οδηγεί τον νέο να εντάξει τη συνείδησή του μέσα σε έναν κόσμο νοημάτων και αξιών, δηλαδή στον **κόσμο των ιδεών**.

2. Η «συσχέτιση της συνείδησης με τον κόσμο των ιδεών»

- Ο «κόσμος των ιδεών» στον Kerschensteiner δεν είναι απλώς πλατωνικός (μεταφυσικές ιδέες), αλλά συνδέεται με τις **πολιτισμικές, ηθικές και πνευματικές αξίες** που έχουν διαμορφωθεί ιστορικά.
- Ο μαθητής («τρόφιμος») μέσα από τη μόρφωση καλείται να **συνδέσει τη δική του συνείδηση, τις εμπειρίες και πράξεις του, με αυτόν τον κόσμο αξιών**.
- Με άλλα λόγια, η μόρφωση είναι «αξιολογική» επειδή έχει ως στόχο να οδηγήσει τον άνθρωπο σε μια εσωτερική στάση που επιτρέπει την κριτική αποδοχή, καλλιέργεια και πραγμάτωση αυτών των αξιών.

3. Διαφορά από την «εργαλειακή» ή «τεχνική» μόρφωση

Ο Kerschensteiner, μολονότι γνωστός για τη θεωρία της «εργασιακής σχολής» (*Arbeitsschule*), τονίζει ότι η αληθινή μόρφωση δεν εξαντλείται στη χρηστικότητα ή την τεχνική επάρκεια.

- Η εργασία και η εμπειρία είναι παιδαγωγικά μέσα.
- Ο τελικός σκοπός, όμως, είναι η **ένταξη του νέου σε έναν κόσμο αξιών** που δίνει νόημα στη ζωή και προσανατολισμό στην πράξη.

4. Ο όρος «αξιολογική»

Με τον όρο αυτό ο Kerschensteiner υπογραμμίζει ότι η μόρφωση έχει **κανονιστικό** χαρακτήρα:

- Δεν είναι ουδέτερη διαδικασία μετάδοσης γνώσης.

- Στοχεύει στην καλλιέργεια της ικανότητας του ατόμου να κατανοεί, να αποδέχεται ή να αναθεωρεί αξίες.
- Είναι δηλαδή προσανατολισμένη σε έναν **ηθικο-πνευματικό σκοπό**.

Άρα, για τον Kerschensteiner, η μόρφωση είναι «αξιολογική» γιατί συνδέει τη συνείδηση του νέου με τον κόσμο των αξιών και των ιδεών, ώστε ο ίδιος να μπορεί να αναπτύσσει μια εσωτερική στάση ζωής που τον καθιστά υπεύθυνο και δημιουργικό πολίτη.

Π. Ξωχέλλης (*Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης, Θεσσαλονίκη 1989*)

Μόρφωση = καθορισμένη μορφή που επιδιώκει να δώσει η αγωγή στη συμπεριφορά των παιδιών με το τέλος της παιδαγωγικής διαδικασίας

Παιδεία

Αρχαιότητα: Ταύτιση με αγωγή και μόρφωση

Δημόκριτος: Διδασχί που μεταμορφώνει άνθρωπο, οδηγεί στην αποκατάστασή του και στην πραγματική του φύση

Πλάτων: α) Έλξη και αγωγή προς κατανόηση λογικής ορθότητας νόμου, β) καλλιέργεια και μόρφωση πολίτη

Κλασικό περιεχόμενο όρου αναφέρεται εξ ολοκλήρου στον άνθρωπο ως πρόσωπο, στην ανάπτυξη της λογικής ικανότητας μέσω της παιδείας, ώστε να ομιλεί αυθύπαρκτα και αυτοκαθοριζόμενα, να συζητεί και να συσκέπτεται

Σύγχρονοι γλωσσολόγοι

Ίδια σημασία στον όρο παιδεία: βασική λειτουργία για ανάπτυξη και διαμόρφωση ατόμου σε πραγματικό άνθρωπο

Διαδικασία αγωγής που στοχεύει στην άνοδο του πνευματικού επιπέδου του ατόμου

Κλασσικοί Ευρωπαίοι παιδαγωγοί

Lessing, Kant, Goethe, Pestalozzi, Frobel

Χρήση όρου «παιδεία» με μία απόλυτη κριτική προοδευτική σημασία

1. Κριτική σημασία:

Η παιδεία δεν αντιμετωπίζεται ως αναπαραγωγή της υπάρχουσας κοινωνικής ή πολιτισμικής κατάστασης, αλλά ως διαδικασία που καλλιεργεί την ικανότητα του

ανθρώπου να κρίνει, να αμφισβητεί, να αξιολογεί και να ανανεώνει. Μέσα από την παιδεία ο άνθρωπος αποκτά αυτονομία, κριτικό πνεύμα και ελευθερία σκέψης.

2. Προοδευτική σημασία:

Η παιδεία έχει έναν κατεξοχήν προσανατολισμό προς το μέλλον. Δεν αποσκοπεί απλώς στη διατήρηση του παρελθόντος, αλλά στη συνεχή πρόοδο της κοινωνίας και του πολιτισμού. Η εκπαίδευση θεωρείται μοχλός κοινωνικής και ηθικής βελτίωσης, μέσο για την πρόοδο της ανθρωπότητας.

Συνολικά, η διατύπωση δείχνει ότι για αυτούς τους παιδαγωγούς η «παιδεία» δεν είναι κάτι τεχνικό ή στενό, αλλά **μια ριζικά μεταμορφωτική διαδικασία που καθιστά τον άνθρωπο ελεύθερο, κριτικό και ικανό να συμβάλει στην πρόοδο του εαυτού του και της κοινωνίας.**

W. Klafki (*Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik*, Beltz Verlag, Weinheim 1985)

Γενική παιδεία = παιδεία για όλους

Γενική = η παιδεία απευθύνεται στο σύνολο των δυνατοτήτων του ανθρώπου

Μέσω αυτής επιδιώκεται ο αυτοκαθορισμός ανθρώπου, η δυνατότητα συναπόφασης, ικανότητα για κοινωνική αλληλεγγύη

Παιδεία = το πλήθος λειτουργιών, προβλημάτων και ενεργειών ανθρώπου στη σχέση του με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον

Ο Wolfgang Klafki, στη μελέτη του *Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik* (1985), επιχειρεί να ανανεώσει τη θεωρία της παιδείας με έναν τρόπο που συνδέει το ατομικό με το κοινωνικό και το πολιτισμικό. Όταν χρησιμοποιεί τον όρο **«Γενική παιδεία» (Allgemeinbildung)**, εννοεί μια παιδεία που δεν αφορά μόνο ειδικές γνώσεις ή επαγγελματική κατάρτιση, αλλά μια ολόπλευρη και καθολική ανάπτυξη του ανθρώπου και των δυνατοτήτων του. Η έννοια αυτή φέρει τρεις κύριες διαστάσεις:

1. «Γενική»

- **Αφορά όλες τις πλευρές του ανθρώπου:** όχι μόνο τη γνωστική, αλλά και τη συναισθηματική, κοινωνική, ηθική, πολιτισμική διάσταση.
- **Συνδέεται με τον αυτοκαθορισμό:** το άτομο αποκτά ικανότητες να καθορίζει τον εαυτό του, τις επιλογές και τον τρόπο ζωής του.
- **Υπονοεί δυνατότητα συναπόφασης:** ο πολίτης συμμετέχει ενεργά σε συλλογικές διαδικασίες, άρα η παιδεία είναι προϋπόθεση δημοκρατίας.
- **Αναφέρεται στην κοινωνική αλληλεγγύη:** η παιδεία δεν είναι ατομικό προνόμιο, αλλά καλλιεργεί την ευθύνη για τον «άλλον» και την κοινωνία στο σύνολό της.

2. «Παιδεία»

- Κατανοείται ως το σύνολο των **λειτουργιών, προβλημάτων και ενεργειών** του ανθρώπου στη σχέση του με τον κόσμο.

- Ο κόσμος εδώ δεν είναι μόνο **φυσικό περιβάλλον**, αλλά και το **ανθρωπογενές**: ο πολιτισμός, η ιστορία, οι θεσμοί, η τεχνολογία.
- Μέσα από την παιδεία, ο άνθρωπος κατανοεί, ερμηνεύει και δρα πάνω σε αυτό το περιβάλλον, ώστε να μπορεί να το μετασχηματίζει και να συνυπάρχει δημιουργικά με άλλους.

3. Συνολική σημασία της «Γενικής Παιδείας»

Για τον Klafki, λοιπόν, η «Γενική παιδεία» είναι **μια παιδεία για όλους** και όχι για λίγους προνομιούχους. Δεν είναι «γενική» με την έννοια της αφηρημένης ή απλώς εγκυκλοπαιδικής μόρφωσης, αλλά «γενική» επειδή:

- απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο (καθολικότητα),
- καλύπτει όλες τις διαστάσεις του ανθρώπου (ολότητα),
- επιδιώκει να προετοιμάσει το άτομο για τις θεμελιώδεις προκλήσεις της ζωής και της κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, η «Γενική παιδεία» κατά Klafki δεν είναι στατική αποθήκευση γνώσεων, αλλά ένα δυναμικό σύνολο ικανοτήτων που δίνουν στον άνθρωπο τη δυνατότητα να αυτοπροσδιορίζεται, να συμμετέχει ενεργά στη δημοκρατική κοινωνία και να συνυπάρχει αλληλέγγυα με τους άλλους.

Ξωχέλλης (Θεμελιώδη προβλήματα της παιδαγωγικής επιστήμης, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, Θεσσαλονίκη 1989)

Παιδεία = αποτέλεσμα παιδαγωγικής διαδικασίας, μόρφωση ατόμου, προσπάθειες πολιτείας για οργάνωση παιδαγωγικής διαδικασίας

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ

Βασική ομοιότητα όρων:

F. V. Cube, *Επιστήμη της αγωγής* (μετφρ. Κ. Χρυσάφιδης), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1984

Οι όροι αγωγή, μόρφωση, εκπαίδευση, διδαχή, διδασκαλία δεν ξεχωρίζονται απόλυτα μεταξύ τους: κοινός πυρήνας σε όλους, η κατεύθυνση ανθρώπων σε ένα δοσμένο σκοπό, για την απόκτηση ορισμένης συμπεριφοράς.

Η αγωγή στην καθημερινή γλώσσα αναφέρεται κυρίως σε αξίες.

Εκπαίδευση: χρήση κυρίως στον τομέα των γνώσεων και των ικανοτήτων.

Αγωγή αποκλειστικά σχεδόν για παιδιά και νέους. Για ενήλικες στον πολιτικό τομέα

Ωστόσο, πολλοί προσπάθησαν να τους διαφοροποιήσουν:

Αγωγή = σκόπιμη ενέργεια αυτού που εκπαιδεύει προς τον εκπαιδευόμενο

Αναφέρεται κυρίως στην παιδική ηλικία

Μόρφωση = αποτέλεσμα αγωγής και της παιδείας

Παιδεία = Διαφέρει από αγωγή και μόρφωση: φανερώνει ενεργητική και ενσυνείδητη αλληλενέργεια μεταξύ παιδαγωγού και παιδαγωγούμενου, με σκοπό τη διαμόρφωση του ανθρώπου *κάθε ηλικίας* ως ατόμου και κοινωνικού όντος

Μ. Δαμανάκης («Αγωγή, Κοινωνικοποίηση, Παιδεία», *Σύγχρονη εκπαίδευση* 43 (1988)

Αγωγή: ένταξη ανθρώπου στην κοινωνία ως «ελλειμματικού όντος»

Παιδεία: δεύτερη πνευματική, πολιτιστική γέννηση ως ανοιχτού και «απροσδιόριστου» όντος

Τ. Καζεπίδης (*Η φιλοσοφία της παιδείας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991)

Η αγωγή έχει άμεση σχέση με το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον του ατόμου, ενώ η παιδεία και η μόρφωση με την πνευματική καλλιέργεια του ατόμου

Κ. Χρυσafίδης (*Σύγχρονοι διδακτικοί προβληματισμοί*, εκδ. Σμυρنيωτάκη, Αθήνα 1991)

Οι έννοιες μόρφωση-αγωγή και εκπαίδευση-μάθηση δεν είναι δυνατόν να απομονωθούν, γιατί δεν είναι δυνατή η συναισθηματική φόρτιση χωρίς γνωστικό περιεχόμενο, όπως και το αντίθετο

Η μόρφωση-αγωγή στοχεύει στην καλλιέργεια του ψυχικού τομέα και εκπαίδευση-μάθηση του γνωστικού

1. Η βασική του θέση

Ο Χρυσafίδης τονίζει ότι **δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε** αυστηρά:

- **μόρφωση-αγωγή** (που παραδοσιακά θεωρείται ότι καλλιεργεί τον αξιακό-ηθικό-συναισθηματικό τομέα)
- **εκπαίδευση-μάθηση** (που θεωρείται ότι καλλιεργεί τον γνωστικό-διανοητικό τομέα).

Γιατί; Επειδή:

- Δεν υπάρχει **συναισθηματική φόρτιση** (δηλαδή αξιακή–ηθική εμπλοκή, στάση, ενδιαφέρον) χωρίς συγκεκριμένα **γνωστικά περιεχόμενα**. Π.χ. δεν μπορώ να αναπτύξω στάση σεβασμού για τη φύση αν δεν γνωρίζω βασικά πράγματα για αυτήν.
- Αντίστροφα, δεν υπάρχει **γνωστική μάθηση** που να μην συνοδεύεται από κάποιο βαθμό **συναισθηματικής εμπλοκής**. Π.χ. η αποστήθιση χωρίς ενδιαφέρον ή νόημα δεν οδηγεί σε πραγματική γνώση.

2. Η διαφοροποίηση που προτείνει

- **Μόρφωση–αγωγή** → δίνει έμφαση στον **ψυχικό/συναισθηματικό–αξιακό τομέα** (στάσεις, αξίες, ιδανικά, συναισθήματα).
- **Εκπαίδευση–μάθηση** → δίνει έμφαση στον **γνωστικό–διανοητικό τομέα** (γνώσεις, έννοιες, πληροφορίες, δεξιότητες).

Όμως: αυτά τα δύο **συνυπάρχουν αξεδιάλυτα**. Η αγωγή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μάθηση περιεχομένων, και η μάθηση περιεχομένων δεν μπορεί να είναι «ουδέτερη» ή χωρίς συναισθηματική φόρτιση.

3. Άρα:

- Αυτό που θέλει να πει ο Χρυσafίδης είναι ότι **η μόρφωση–αγωγή και η εκπαίδευση–μάθηση αποτελούν δύο όψεις του ίδιου πράγματος**, που αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοτροφοδοτούνται.
- Η «συναισθηματική φόρτιση» αναφέρεται στο ότι η **αγωγή** δεν μπορεί να είναι αφηρημένη καλλιέργεια ψυχής χωρίς να βασίζεται σε γνώση· αλλά και η γνώση δεν μπορεί να είναι απλώς ουδέτερη πληροφορία, πρέπει να ενσωματώνεται σε ένα πλαίσιο αξιών και στάσεων (αγωγής).

Συμπέρασμα: Ο Χρυσafίδης δεν κάνει αυστηρό «μοίρασμα» (αγωγή = συναίσθημα, μόρφωση = γνώση). Το αντίθετο: θέλει να δείξει ότι **δεν είναι δυνατόν να υπάρξει διαχωρισμός**. Απλώς, η κάθε πλευρά δίνει περισσότερη έμφαση σε έναν τομέα (αγωγή στο αξιακό/συναισθηματικό, μάθηση στο γνωστικό), αλλά **στην πράξη η μία προϋποθέτει και εμπλουτίζει την άλλη**.

A. Κακαβούλης (Ψυχολογία και αγωγή του προσώπου, Αθήνα 2008)

Η παιδεία ευρύτερη έννοια από την αγωγή

Παιδεία = συνολική ανάπτυξη και καλλιέργεια προσώπου

Αγωγή = επιμέρους λειτουργίες και καταστάσεις ανθρώπινης ζωής (γνωστική, συναισθηματική, ερωτική, ηθική, θρησκευτική, πολιτική, αισθητική, περιβαλλοντική, επαγγελματική, επιστημονική)

Παιδαγωγία

Πολλές φορές χρησιμοποιείται και αυτός ο όρος για να δηλωθεί:

Δεξιότητα, τέχνη παιδαγωγού σε σχέση με την ορθή κατεύθυνση του παιδιού, σύμφωνα με σκοπούς αγωγής.

Πρόκειται για:

α) Συνειδητές και συστηματικές ενέργειες παιδαγωγού στο παιδί

β) Εκπαίδευση και παροχή γνώσεων, αρχών μέσω διδασκαλίας

με σκοπό ολοκλήρωση μόρφωσης προσωπικότητας παιδαγωγούμενου.

Στην εκκλησιαστική γλώσσα: αγαθή αγωγή ανθρώπου στην αρετή από την παιδική ηλικία κατά το πρότυπο του παιδαγωγού της αγάπης, του Χριστού